

EPISTOLARY POLEMICS BETWEEN E. LOVINESCU AND FELIX ADERCA

Mirela Alina Morar (Popa)

PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba-Iulia

Abstract: This essay aims to present ideas that define epistolary polemics between E. Lovinescu and Felix Aderca, a literary controversy in the Romanian literary area during the interwar period. Indispensable component for entering in the purposes of internal and external biography, especially, the correspondence of the critic E. Lovinescu reveals "unknown aspects regarding the man, the literate and his period."¹ In the epistolary polemics between E. Lovinescu and Felix Aderca, the critic is displaying of high capacity on sustaining his points of view. Both the main topics of controversy and "the mood of the two" are concentrated in a few documents: Epistle of Felix Aderca sent to critic which takes the form of a "polemical and claimable reply; Letter-response of E. Lovinescu to F. Aderca, who personally conclude the exchange polemic, away from the public eye, and last but not least, the Misiva sent by F. Aderca. The writer F. Aderca was outraged that in the History of the literary ideology, had been "diminished the role as a pioneer of modernism, in favour of E. Lovinescu himself, and the latter was surprised about the violence of the reaction and concerned defusing it without losing your ascendancy."² At the same time, Felix Aderca's correspondence "has the constancy of a remarkable document of literary history, ... through the summary of the main themes of the ideas controversies from the beginning of the century."³

Key-words: epistolary polemics, E. Lovinescu, Felix Aderca, modernism, Romanian literary area, interwar period.

Episodul polemic dintre E. Lovinescu și Felix Aderca „merită să fie rememorat, deoarece se adaugă altor câteva consemnate în istoria literară, în care sunt implicați scriitori provocați sau participanți la dueluri, în diferite momente ale carierei lor.”⁴ Este o polemică ascunsă, dusă departe de ochii publicului, putem să o numim și „cordială”, cum a denumit F.

---

¹ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*. Ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu, București, Ed. Minerva, 1981, p. 5.

² E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*. Vol. II. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Note de Alexandru George și Gabriela Omăt, București, Ed. Minerva, 1996, p. 257.

³ *Ibidem*, p. 257.

⁴ Mircea Popa, *Identificări: contribuții și precizări documentare*, București, Ed. Palimpsest, 2012, p. 200.

Aderca relația dintre el și criticul amfitrion. Așadar, aici avem de-a face cu o polemică inedită atât prin faptul că este necunoscută, cât și prin cordialitatea ei, existând într-un final imediat o împăcare între temporarii adversarii. Faptul că schimbul de idei polemice „beneficiază de sagacitatea intelectuală a celor implicați”⁵... e este ușor de observat aici. Totodată, „sagacitatea e de o parte și de alta; condiționează dialogul, îi asigură profilul, complexitatea, ascuțișul.”⁶ Asistăm la polemică „setoasă”, o enervare pe teme intelectuale, literare care a implicat o serie de energii sufletești dată fiind și relația de amicitie și respect dintre cei doi implicați în controversă. Acestea fiind spuse, în cele ce urmează vom structura studiul nostru în trei părți aflate în raport de interdependență, și anume acestea vor fi: 1. Fragmentul din *Istoria literaturii române contemporane*; 2. Epistola lui Felix Aderca, trimisă criticului amfitrion; 3. Scrisoarea-răspuns a lui E. Lovinescu, adresată prozatorului F. Aderca, care încheie schimbul polemic personal, departe de ochii publicului. 4. Misiva trimisă de către F. Aderca.

1. Fragmentul din Istoria literaturii române contemporane

Cum bine am menționat în rândurile de mai sus, acuzele adresate mentorului derivă din iritația provocată de nementiunea, ce presupunea că i se cuvine, prin care îi este „diminuat rolul de pionier al modernismului, în profitul lui E. Lovinescu însuși,”⁷ în partea intitulată: *Evoluția criticei literare*, capitol regăsit apoi, în volumul *Istoria literaturii române contemporane*. Toate acestea îl împing să aștearnă pe foaie, deloc în puține rânduri, revolta sa sufletească amestecată cu o adâncă amărăciune. Aici, E. Lovinescu face o serie de referiri la activitatea poetică simbolistă a mai tânărului său camarad, dar emite și succinte aprecieri în legătură cu lucrarea intitulată: *Mic tratat de estetică literară*. Autorul plasează studiul despre Felix Aderca la finalul capitolului închinat *Criticiei simboliste*. Trecerea de la „relativitatea conceptului estetic”, la „concepția inutilității criticii”, în partea de început a studiului său, arată concluzia diletantă la care a ajuns F. Aderca. Apoi, prin opoziție inutilitate-utilitate a criticii, mentorul Sburătorului își creează discursul critic-interpretativ în defavoarea celui dintâi. Normalitatea văzută de el este aceea conform căreia este necesar ca arta să meargă mână în mână cu critica, însă cu condiția existenței obiectivității („critica propriu-zisă”). În introducerea studiului dedicat acestuia, criticul îi recunoaște „polemistului exceselor” faptul că „a fost unul

⁵ F. Aderca, *Mărturia unei generații* (1929). Prefață și note de Henri Zalis, București, Ed. Hasefer, 2003, p. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*. Vol. II. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Note de Alexandru George și Gabriela Omăt, București, Ed. Minerva, 1996, p. 257.

dintre primii apărători ai fenomenului estetic desfăcut de toate elementele cu care, de obicei se amestecă. Pentru dânsul – adăugă el – punctul de plecare al oricărei creațiuni artistice e personalitatea artistului, iar procesul creației, diferențierea. Lupta lui esențială s-a îndreptat împotriva caracterului specificului național, a cărui existență a negat-o, pe când în realitate există o emotivitate națională, și, în cadre largi, caractere specifice naționale. Ele trebuie însă, mai întâi, circumscrise în generalitatea lor și nu verificate, cum făcea G. Ibrăileanu, în amănunt; și, în al doilea rând, trebuie considerate ca valori psihologice și estetice.”⁸ În acest sens, F. Aderca se întreba retoric: „Se poate vorbi... de «caracterul specific național» când opera de artă cântă numai glasul propriu al unui suflet care nu poate, care nu trebuie să se confunde cu alte suflete cântătoare?”⁹ Răspunsul așteptat vine din partea criticului, cu: „Se poate vorbi, negreșit. Și însuși d. Aderca o recunoștea, în parte, în polemica sa cu Trivale, când afirma că «din moment ce, punând mâna pe condei, poetul a desenat, cu *vorbe românești* (subl. aut.), un gând, el, prin acest simplu gând de a-și fi cristalizat sufletul în românește, nu mai poate fi un «dezrădăcinat». Limba neamurilor are în fibrele ei întreg tezaurul de emotivitate acumulat de-a lungul veacurilor și, impalpabil, între rândurile scrise românește, parfumul câmpiilor și colinelor țării acesteia.»¹⁰ Așadar, „în *Mic tratat de estetică literară*, plecând de la primatul legitim al esteticului, printr-o serie de disocieri și paradoxuri, d. Aderca a ajuns la concepția puerilității artei; plecând de la relativitatea conceptului estetic, el a ajuns la concepția desăvârșitei inutilități a criticei. Concepția relativistă a valorilor estetice implică, deopotrivă, utilitatea criticei; arta fiind o valoare evoluabilă, criticul, alături, de altfel, de artiști, ajută la determinarea acestei evoluții. Fără a fi critică propriu-zisă, adică cu garanții de obiectivitate, de multiplicitate de puncte de contact, de viziune a elementelor esențiale, de gravitate profesională, scrisă în spiritul unei singure formule estetice, militantă și parțială deci, critica lui F. Aderca a contribuit și e într-o măsură apreciabilă la deplasarea conștiinței estetice spre o nouă concepție în artă, prin mijloace mai mult de insinuare artistică decât printr-o reală atitudine critică; el a putut lucra astfel la sporirea receptivității estetice, într-o epocă în care criticii profesioniști se opuneau evoluției firești.”¹¹ Acestea fiind transcrise, rezultă că E. Lovinescu îi

⁸ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*. Postfață de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1989, p. 38.

⁹ Felix Aderca, *Povestea albatrosului*, în „Spre ziuă”, nr. 6, din 15 aprilie 1923 *apud* E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. I, București, Ed. Minerva, 1973, p. 335.

¹⁰ Polemica F. Aderca - I. Trivale „în marginea poeziei simboliste”, în „Noua revistă română”, XV, nr. 18, 23 martie 1914 *apud* E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. I, București, Ed. Minerva, 1973, p. 335.

¹¹ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*. Postfață de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1989, p. 38.

împuță slabele veleități de critic literar obiectiv, ponderat în judecățile de valoare. Se constată aici și relația de opoziție dintre „insinuarea artistică” și „reală atitudine critică.”

2. *Epistola lui Felix Aderca, trimisă criticului amfitrion*

În continuare ne îndreptăm atenția asupra epistolei trimise de către Felix Aderca, încercând să redăm o serie de aspecte relevante. Bunăoară, adresarea este caldă, amicală: „Scumpe domnule Lovinescu” reluată de altfel la finalul scrisorii. Observăm că textul lui Aderca „are consistența unui document remarcabil de istorie literară, cel puțin prin recapitularea principalelor teme ale disputelor de idei la început de secol.”¹² Revendicările sunt construite „caleidoscopic” având un conținut variat de exemple unde lui F. Aderca îi recunoaștem „natura sa coroziv-incredulă.”¹³ Ne permitem să-l reproducem în datele sale esențiale: „Prin origine și prin împrejurări dacă nu printr-o fericită intuiție critică, am fost printre cei dintâi care a putut scrie la noi despre Arghezi, Bacovia și Maniu, cei mai de seamă reprezentanți ai poeziei noi și despre valorile estetice pure. Am fost cel dintâi adept, fără a trece la o formulare teoretică generală – care a recunoscut (vezi polemica Felix Aderca – I. Trivale în «Noua revistă română», 1914), sincronismul fenomenelor sociale și estetice în diferitele țări ale Europei, care a menținut această idee subliniind-o și completând-o într-un studiu destul de mare din revista «Spre ziuă» (aprilie 1913) – baza științifică a acestei idei o dă în *Istoria civilizației moderne* d. E. Lovinescu în 1924 – și poate cu aceeași forță, în tot cazul o mai mare continuitate decât d. O. Densusianu, am opus urbanismului ruralismului literar. Împotriva confuziei valorilor etnice și estetice am luptat nu numai cei dintâi, dar *singur* (subl. aut.), din 1913 până-n 1926, când se raliază acestei lupte, cu tot talentul și toată armura sa cerebrală d. E. Lovinescu (*Poporanismul anacronic*, în «Sburătorul» din 1926). Nu numai în 1914, în *Noua revistă română*, dar în 1922, în foiletoanele ziarului «Lupta» - foiletoane critice în 1926 și în cercul Sburătorului – în 1923 în revista «Spre ziuă», unde apare pentru întâia oară *Homo aestheticus* și în 1925 în «Cuvântul liber», unde apare întâia oară opoziția fățișă *etnicul – esteticul* (sub. aut.), am susținut singur lupta pentru o idee atât de impopulară și atât de periculoasă. (Atacul dat «caracterului specific» a pricinuit ruptura cu «Viața românească» - ce viitor pentru cariera literară dacă nu făceam critică estetică!)

¹² E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*. Vol. II, p. 257.

¹³ F. Aderca, *Mărturia unei generații* (1929). Prefață și note de Henri Zalis, București, Ed. Hasefer, 2003, p. 5.

Ce loc ocupă toată această activitate în *Istoria literaturii române contemporane* scrisă de E. Lovinescu, adică de singurul scriitor perfect informat și a cărui carte confirmă tocmai spiritul acestei activități de critică estetică? Această activitate atât de caracteristică *nu ocupă nici un loc* (subl. aut.). Ea e pentru istoricul nostru *inexistentă* (subl. aut.): este - conștient? – din toate momentele în care ar fi trebuit să apară, deși a *existat* (subl. aut.), deși cu alte cuvinte se impunea prin fapt. D. E. Lovinescu care pentru «prezentarea atmosferei epocii» dă loc unor papagali (Caracostea, Păltînea, Ralea, etc.) nu găsește loc să citeze *singura* (subl. aut.) obiecție din punctul de vedere al mutației valorilor estetice care se aducea atunci intercomprehesiunii lui Duiliu Zamfirescu: *Poezia nouă la Academie din Noua revistă română*, 1914 (deși d. E. Lovinescu la pagina 107 întrebuințează aproape aceleași cuvinte lipsite însă, cum e și firesc, de savoare istorică). Iar când ajunge la ultimul balast al poporanismului, «specificul național» d. E. Lovinescu, în loc să citeze obiecțiile singurului adversar în *timp* (subl. aut.), adică istoric, se citează pe sine: *Poezia nouă*, vol. 9 din *Critice, 1923, noiembrie* (nu 1921, cum din eroare s-a tipărit în *Istoria literaturii române contemporane*).

Nu voim să arătăm că d. E. Lovinescu, chiar în acest volum de *Poezie nouă* din 1923 nu este complet eliberat de confuzia dintre etnic și estetic; nu ne interesează pentru moment această problemă. Dar are o datorie elementară ca *singurul* (subl. aut.) publicist care într-un sfert de veac a făcut cu cea mai mare rigurozitate distincția dintre valori și a atacat violent *cel dintâi* (subl. aut.), cu argumente de estetică pură, iar nu de etică sau sociologie ca domnii Mehedinți și Sanielevici, «Viața românească», pentru cea mai grea erezie a ei «specificul național» să-și aibă locul firesc într-o leală *Istorie a literaturii române contemporane*. Acest publicist în lucrarea d. E. Lovinescu este absent. Discuția cu I. Trivale este lăsată pentru vol. II, unde-și pierde caracterul ei în timp, adică de element în ideologia timpului; revista «Spre ziuă» din 1923, în care au apărut cele mai scumpe opinii din 1924 ale d. E. Lovinescu – fenomenul sincron al formelor social-artistice din diferite țări, diferențierea artei de «realități naționale», urbanism etc. – este consemnată într-o *jumătate de linie* (subl. aut.); iar «Cuvântul liber» din 1925, care a disociat pentru a doua oară (întâia oară în «Noua revistă română», 1914), etnicul de estetic – reacțiune fâțișă împotriva «Vieții românești» mult mai de preț decât a d-lor Sanielevici sau Mehedinți – nici nu este citat măcar! (În aceeași lucrare domnii Pamfil Șecaru și T. Vianu, cu două articolașe devin stâlpi de școală!) *Scumpe domnule Lovinescu*, (subl. aut.) n-am fost orbit de vanitate niciodată și n-am așteptat câtuși de puțin ca *Istoria literaturii române contemporane* să fie un monument măreț pentru spiritul estetic incoruptibil al celui ce

subscrie scrisoarea. Biruința ideii noastre care trece – cum știam de mult ce va fi – la temelia istoriei literare române, îmi ajunge. Dar o totală stârpire – mă întreb iar: voită? – a activității mele de critic atât de caracteristice mi se pare ceva atât de uluitor că, speriat, nici nu îndrăznesc să-i mai caut vreo explicație. Vă rog să mă socotiți retras din cercul Sburătorul. Spre deosebire de T. Vianu și B. Fundoianu, foști sburătoriști, nu voi uita cât datoresc cercului Sburătorului și nici nu voi insulta vreodată orele superioare petrecute acolo. Al dumneavoastră devotat, F. Aderca”¹⁴

Referindu-se la volumul: *Istoria literaturii române contemporane* s-a arătat luat prin surprindere și dezamăgit de omisiunea de a menționa detaliat activitatea sa de critică estetică, de către cel pe care îl socotea ca fiind „singurul scriitor perfect informat.”¹⁵

F. Aderca avea o imagine asupra rolului criticului și a criticii, adoptată, după cum de altfel el însuși mărturisea, în urma unei cercetări sau analize prealabile. Această idee o enunțase în volumul său de portrete, interviuri și confidențe amintit mai sus: *Mărturia unei generații* (1929). În ceea ce privește capitolul *Poezia nouă* din vol. *Critice*, prozatorul F. Aderca nota într-o interogație în *Mărturia unei generații* (1929) că: „E în volumul *Poezia nouă* vreun poet a cărui însușire fundamentală să fi fost trecută cu vederea? Nu dă, oare, volumul o imagine a poeziei române contemporane? Căci în volumul al IX-lea din *Critice* e vorba nu numai de simbolism, ci de toate aspectele poeziei noastre de azi.”¹⁶ De fapt în capitolul de mai sus, *Poezia nouă*, cu subtitlul *Falsul simbolism*, E. Lovinescu opina că „n-au trecut zece ani de când o strofă ca: «Iat-o! / linia ce curge / de la umăr la picior / și se-alege, de mi-o caut / visător – / dintr-un melc și-un ton de flaut.» (*Unei femei de cretă*, publicată în «Noua revistă română», 1914)”¹⁷; în care, - nota criticul - prin transpunerea senzațiilor, impresia plastică era redată printr-o senzație muzicală.”¹⁸ Mai apoi, „însuși d. Aderca avea să mai scrie versuri ca: «Unde-i mâna care se dezlănțuie / Muzica prin aer, palpitând parfum.» (*Sonata iubirii*); în care senzația auditivă este redată printr-o senzație olfactivă.”¹⁹ În acest sens, mentorul socotind versurile poetului drept perimate în realizarea cărora s-a folosit un inventar modest de procedee stilistice și poetice, adăuga că „acum zece ani, versurile d-lui Aderca trezeau nedumerire și zâmbetul oamenilor serioși; ele ne par azi nu numai *depășite* (subl. n.) dar de o prea mare simplitate de

¹⁴ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*. Ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu, București, Ed. Minerva, 1981, p. 17-18.

¹⁵ *Ibidem*, p. 18.

¹⁶ F. Aderca, *Mărturia unei generații*, ed. cit., p. 174.

¹⁷ E. Lovinescu, *Critice*, vol. II. Ediție de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1982, p. 233.

¹⁸ *Ibidem*, p. 233.

¹⁹ *Ibidem*, p. 233.

mijloace.”²⁰ Bunăoară, comentariile criticului nu sunt dintre cele mai așteptate, după cum de altfel poetul a observat și nu a întârziat să obiecteze în cele două epistole ale sale. În plus, E. Lovinescu îl cataloga drept reprezentant și promotor al curentului simbolist ca fiind un „spirit neliniștit, fără tradiție și deci deschis la orice înnoire, d. Aderca s-a ridicat pe baricada simbolismului; l-a susținut teoretic: și-a asimilat unele din procedeele lui: fondul i-a rămas însă intelectual.” Tot în viziunea criticului amfitrion, poetul se străduiește în a „distila în mărunte și grațioase versuri, concepții filozofice”, în sens diminutival, textele sale poetice fiind niște „versurile”. Interpretând versurile poetului, criticul mai adăuga că în unele creații, precum în poemul *Panteism*, „Obsesia erotică e, în adevăr, o realitate de care te izbești în întreaga operă a acestui poet; nu este însă de ordin muzical; ea pare mai degrabă, produsul unei sleiri de imaginație; e o nevroză de om modern.”²¹ De aici, rezultă faptul că poetul ar avea o anume carență în ceea ce privește fantezia creatoare, ceea ce lesne a provocat poetului amărăciune, constituind unul dintre motivele care l-au determinat să aștearnă tumultosul inventar de obiecții și revendicări. În opinia membrului Cenaclului Sburătorul, considerațiile cu o semnificație mai puțin justă, enunțate de către mentor, au fost imboldul care l-a împins înspre polemică. Scrisul său este animat de o concepție unitară cea a obiecției, a revendicării unor acțiuni idei sau considerații critice. În plus, criticul afirmă că: „În poeziile sale din urmă (*Adagio*, *Sonata iubirii*), eliminând anecdota, F. Aderca s-a îndreptat din ce în ce mai mult spre simbolismul de esență pur muzicală.”²² Pe de altă parte, făcând o comparație cu versurile lui Al. Philippide, acesta din urmă este apreciat, promovat și singularizat, în defavoarea lui F. Aderca. Aici, E. Lovinescu exemplifică această idee critică prin două versuri ale poeziei *Pastel*: „Un brad bătrân mormăie în barbă / Că i-au furat culoarea-n miros nucii”; În care în chipul cel mai firesc, mirosul are culoare.”²³ În continuare, E. Lovinescu apreciază că lui Al. Philippide i se datorează evoluția liricului românesc și a relativismului estetic: „Acest singur exemplu ne poate arăta progresul poeziei române dar și relativitatea valorilor estetice.”²⁴ Așadar, comentariul operei poetice a lui F. Aderca nu este dintre cele mai pozitive și efectul nu a întârziat să apară după cum am observat și vom observa din rândurile care compun scrisoare adresate mentorului modernismului literar interbelic.

---

²⁰ *Ibidem*, p. 233-234.

²¹ *Ibidem*, p. 234.

²² *Ibidem*, p. 236.

²³ E. Lovinescu, *Critice*, vol. II. Ediție de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1982, p. 233.

²⁴ *Ibidem*, p. 233.

În cele ce urmează vom realiza o interpretare a primei scrisori. Astfel, o primă remarcă a prozatorului ține de faptul că discuției sale cu I. Trivale îi sunt dedicate pagini doar în volumul al II-lea, din *Istoria literaturii române contemporane*, mult prea târziu în opinia sa și prea departe de momentul când aceasta s-a petrecut, diminuându-i oarecum din importanță. În acest moment, caracteristica anacronică îi este obiectată de către F. Aderca. Acesta îi consideră pe Dumitru Caracostea, Pompiliu Păltînea și Mihai Ralea drept „papagali”, comparație cu rol depreciativ ce exprimă că acest gen de persoane repetă mecanic părerile, cuvintele altuia, le repetă întocmai, fără să le pătrundă în profunzimea lor. Exactitatea ideilor menționate în scrisoare rezidă din caracterul precis (avem inclusiv pagina la care este tratată o oarecare temă în discuție), doza de exemplificări reale din arena sfera literară interbelică. Caracterul de singularitate, de unicitate rezultă din arogarea dreptului de a fi singular, din omniprezența persoanei I în expresii de tipul „am fost cel dintâi”, „am luptat”, „singurul” etc. Din nou, observăm că oferă argumente fundamentate cu referire la publicații, articole, volume totul sub forma unei inventarieri temeinice. Este deranjat din nou de faptul că nu i se acordă îndeajuns de multă atenție, fiind insuficient amintit în volumul *Istoria literaturii române contemporane* și în acest sens își dozează toată energia în construirea unor obiecții cât mai pertinente invocate împotriva acelor care, prin indiferență, nu au făcut decât să-i șubrezească imaginea de critic, scriitor sau poet. Personalitățile vieții literare interbelice la care face referire în corespondență sunt: Pamfil Șeicaru, H. Sanielevici, T. Vianu, Ovid. Densusianu, I. Trivale. Aceștia nu sunt amintiți într-o lumină favorabilă, ci din contră, le sunt aduse numeroase acuze ce țin atât de ordin strict literar, publicistic, cât mai ales de ordin moral. Asistă la o potențare peste măsură a meritelor lor, fapt ce generează indignare în sufletul autorului *Contribuțiilor critice*. Crede că atenția neîntemeiată le este oferită atât de E. Lovinescu, cât și de ceilalți literații ai vremii, ca o considerație necuvenită. I se confesează mentorului spunându-i că nu vanitatea, ambiția neîntemeiată sau fatuitatea, l-au determinat în primul rând să aștearnă aceste cuvinte cu vădit ton și vervă polemice. Constatăm recurența uzitării timpului trecut: „a rămas”, „a susținut”, „a asimilat” etc. Duritatea termenilor utilizați, a invectivelor, se exemplifică prin puțini termeni ca de exemplu: „stârpire” atribuit activității sale critice, sensul fiind acela că în mod intenționat sau nu au făcut dispară idei enunțate ca rezultat al preocupării sale critice. Recurența structurii numeralului cu sens adjectival „cel dintâi” sugerează caracterul de preeminență pe care și-l atribuie, ca fiind primul ca valoare, fapt care poate însemna și o dovadă de orgoliu personal fapt imputat și de critic care credea că suferă de „personalism”.

Finalul epistolei marchează o oarecare stare de dezgustare pe care nu ezită să o declare, mărturisind: „îmi ajunge!” Se confesează că trece printr-un amestec de stări de teamă și aversiune în același timp. Conchide, cu ponderație, că intenționează să renunțe în a mai frecventa Cenaclul Sburătorul, dar nu înainte de a-și exprima prețuirea eternă pentru cenaclul și revista cu același nume, locul care a contribuit decisiv la formarea sa ca literat. Această ultimă mențiune lasă o posibilitatea unei căi de reconciliere ca dovadă a unui profund respect, politețe și apreciere.

3. Scrisoarea-răspuns a lui E. Lovinescu, adresată prozatorului F. Aderca, care încheie schimbul polemic personal, departe de ochii publicului

Despre proprii oponenți E. Lovinescu considera că reprezintă „riscul asumat al celui care vrea o viață literară în stare să integreze valori, nu să le dezintegreze.”²⁵ În continuare, ne aplecăm asupra reacției lui E. Lovinescu legat de această polemică, și iată că, într-o corespondență trimisă lui Felix Aderca, la 27 oct. 1926, îi scrie, ca răspuns unor reproșuri adunate într-o epistolă, primită cu 3 zile înainte, pe 24 octombrie: „ca răspuns unor imputări adresate de astă dată lui, personal, într-o epistolă privată, E. Lovinescu reprobă și ieșirea cu pricina, împotriva lui P. Constantinescu. - Astfel, considera criticul - «recenta d-tale scrisoare din Universul mi s-a părut că nu aderă obiectului.»”²⁶

În acest sens, criticul consemna în *Jurnalul său*, în notița datată identic, următoarele: „F. Aderca îmi scrie o lungă scrisoare prin care, revendicându-și prioritate asupra ideilor din *Ist. lit. cont.* Și găsindu-și rolul netratat în cartea mea, se retrage de la Sburătorul.”²⁷ Apoi, continua însemnările prin: „Citesc scrisoarea lui Aderca. Toți sunt împotriva lui. Izbucnire... antisemită! Aderca a scris scrisoarea după ce i s-a dat volumul la tipar!! Socoteală!”²⁸ E. Lovinescu este „surprins de violența reacției și preocupat s-o dezamorseze fără a-și pierde ascendentul.”²⁹ Criticul întâmpină răbufnirea prozatorului în maniera ce urmează a fi prezentată în rândurile de mai jos, în care vom reda și părți din scrisoare. Astfel, opina acesta: „Conflictul dumatile cu d. Benevisti m-a făcut să constat că ...; recenta dumatile scrisoare din «Universul mi s-a părut că nu aderă obiectului; scrisoarea ce-mi trimiți trădează aceeași stare

²⁵ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 17.

²⁶ *Ibidem*, p. 17-18.

²⁷ E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*. Vol. II., p. 20.

²⁸ *Ibidem*, p. 20.

²⁹ *Ibidem*, p. 257.

de enervare și de exaltare.”³⁰ E. Lovinescu nu va mai avea ocazia de a răspunde deoarece F. Aderca nu va face cunoscută obiecția sa. Capitolul din *Istoria literaturii române contemporane* pe care criticul i-l acordă lui F. Aderca este intitulat: *D. F. Aderca – spiritul de disociație aplicat esteticii. 2. Același spirit aplicat criticii.*

În studiul intitulat *Poezia nouă*, cuprins în volumul II din *Critice*, E. Lovinescu îl numește pe F. Aderca drept un „spirit neliniștit”.³¹ Autorul *Pașilor pe nisip* este de părere că observațiile înregistrate de către F. Aderca sunt determinate de pasiune, avându-și sursa în stări afective intense. Totodată, consideră că acesta nu posedă o imagine veridică a realității, a situației și din acest motiv, acuză, Remarcăm faptul că, pe de-o parte, asistăm la o răbufnire polemică construită pe argumente clare, iar pe de altă parte sunt un amalgam de consemnări care traduc acea parte temperamentală, dezamăgirea personală. Găsim interferențe ale polemicii și a pamfletului. În ceea ce privește, preponderența acestora în spațiul istoriei literare românești, se constată că „pamfletele sunt mai numeroase. Pamfletul e o specie literară. Polemica seamănă cu o instituție literară. Unul poate fi spontan, cealaltă are nevoie de condiții precise ca să se producă”³², opinează criticul Nicolae Manolescu.

Cu altă ocazie, E. Lovinescu delimita în articolul: *Spirit polemic-spirit pamfletar*, cele două categorii din titlu. Se consideră că există o confuzie între cele două tipuri și tocmai din acest motiv, se cuvine o lămurire a acestor concepte. Astfel, „deși conține în sine elementul viril al inițiativei personale, al luptei dure și necruțătoare, tocmai în vederea unui scop agresiv, spiritul polemic presupune liniște, stăpânire de sine, calcul și strategie, calități care, dacă nu sunt rezultatul unui temperament în adevăr excepțional...”³³ În plus, „Spiritul polemic nu se cultivă la temperaturi înalte, ci numai la temperaturi medii și chiar rece. – Și mai important, continuă acesta - Spiritul polemic are nevoie de *nerv* (subl. n.), nu însă și de *nervi* (subl. n.). Nervul are o calitate virilă, voluntară, dominantă și dominatoare; el știe ce vrea și merge la țel precis; slăbiciune feminină.”³⁴ F. Aderca începe cu polemică, însă alunecă spre finalul textului, spre pamflet, presupunem din cauza dezamăgirii direct proporțională cu aprecierea nutrită asupra activității critice desfășurate de către mentorul modernismului, dar și cu relația cordialitate dintre cei doi. Nu întâmplător, „spiritul polemic nu se consumă în larmă inutilă de

³⁰ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 17.

³¹ E. Lovinescu, *Critice*, vol. II. Ediție de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1982, p. 234.

³² Nicolae Manolescu, *Polemică, pamflet*, în „România literară”, Numărul XXXVI, 5-11 martie 2003, http://www.romlit.ro/polemic_pamflet. Accesat la 5 octombrie 2013.

³³ E. Lovinescu, *Spirit polemic-spirit pamfletar*, în „Gazeta literară”, an. XV, nr. 8(799), joi 22 feb. 1968, p. 3.

³⁴ E. Lovinescu, *Spirit polemic-spirit pamfletar*, în „Gazeta literară”, an. XV, nr. 8(799), joi 22 feb. 1968, p. 3.

cuvinte și în paradă de jigniri. El are un scop precis: trezirea în cititor, în opinia publică, a unei convingeri, a convingerii lui. Pentru a și-l ajunge, îi trebuie să opereze în sânul posibilului, al verosimilului, condiția credibilității e absolut necesară. (...) Polemica nu e arma spiritelor..., ce-și subestimează adversarul, ... ci o armă suplă logică. [...] Spiritul pamfletar pornește din sentiment, de adresează emotivității.”³⁵ Volumul prim din seria *Critice* (III, 51-53, 1922) aduce în discuție capitolul: *Problema pamfletului*, unde nota că: „Privim pamfletul... în genere, ca efectul lipsei de cultură; ca și lirismul direct, dar în alt sens, este expresia unui sentiment neintelektualizat. La oameni de o oarecare cultură el izvorăște totuși dintr-o eroare psihologică, eroare asupra eficacității violenței. Cuvintele n-au valoare absolută, întrucât prin uzură, ele ajung sonorități goale, de care nu legăm nici un înțeles; pentru a-și căpăta înțelesul originar, trebuie întrebuițate în mod propriu și cât mai rar. Violența verbală, ca mijloc unic de expresie a gândirii, se condamnă prin sine, deoarece abuzul îi anulează virulența. O imensă acumulare de invective nu valorează pentru mințile echilibrate, cât simpla reflecție, impersonală, dar incisivă, a unui om cumpănit.”³⁶

De asemenea, în aceeași ordine de idei criticul și istoricul literar Pompiliu Marcea făcând referire la opinia lui E. Lovinescu în legătură cu disocierea polemistului de pamfletar, considera că „în mod curent, spiritul critic, polemica, se confundă cu spiritul pamfletar sau de vendetă, ignorându-se distincțiile esențiale. Căci în timp ce arma principală a polemistului e demonstrația logică, cea a pamfletarului este temperamentul... În timp ce un polemist trebuie neapărat crezul, pamfletarul, de regulă nu e crezut. Polemistul veritabil urmărește adevărul, în timp ce pamfletarul urmărește persoane. O polemică e întotdeauna în serviciul culturii și aspirând să rezolve probleme, îmbogățește spiritul, în timp ce pamfletul pus în serviciul unor persoane sau grupuri irită spiritele. Polemica vehiculează idei, în timp ce pamfletul vehiculează de multe ori, bârfa și cancanurile...”³⁷

Revenind la analiza pe textul epistolar, remarcăm că E. Lovinescu crede că scrisoarea primită este mai degrabă un pamflet, decât o polemică. Termenii care descriu starea temperamental-subiectivă în care se afla la acel moment sunt următorii: „enervare” și „exaltare”, căci, adaugă acesta, „nervozitatea dumitale te aruncă într-o stranie eroare de personalism.”³⁸ Aici, autorul *Pașilor pe nisip* insistă asupra temperamentului său iritabil,

³⁵ *Ibidem*, p. 3.

³⁶ E. Lovinescu, *Critice*. Vol. I. Ediție de Eugen Simion. Antologie și repere istorico-literare realizate de Mihai Dascăl, București, Ed. Minerva, 1982, p. 310.

³⁷ Pompiliu Marcea, *Necesitatea polemicii*, în „Gazeta literară”, anul XV, nr. 1(798), joi, 15 feb. 1968, p. 7.

³⁸ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 17.

împunându-i acest exces iritativ. E același temperament care îl împinge într-o eroare a gândirii: „realitățile de deformează la dumneata în chip cu totul pasional și poetic...”³⁹ Tot aici, acesta amintește de E. Lovinescu, despre care și acesta credea că „a dat o excelentă definiție a spiritului pamfletar. Astfel, criticul amfitrion era de părere că „Deși de esență tot critică, spiritul pamfletar nu pornește din rațiune, ci din sentiment, de substanță afectivă, nu se adresează inteligenței, ci emotivității; nu vrea să convingă, ci să miște. Pornit dintr-o stare sufletească de exaltare, nu cunoaște argumentația, logică, verosimilitatea, nuanța: ignorând spiritul de finețe, procedează prin afirmații masive, globale, fără respectul adevărului.”⁴⁰

Acesta consideră că textul epistolar trebuie să apară în văzul lumii, să fie cunoscut de ceilalți: „Cum obiecțiile ce-mi aduci n-au un caracter confidențial, ci public, aștept să le văd, la «Adevărul literar», pentru a le putea răspunde: în ceea ce mă privește, eu îți voi citi scrisoarea în ședință pentru a se afla cu un moment mai curând că te-am prădat.”⁴¹ La acuza conform căreia critica sa ar sta sub semnul subiectivismului, criticul exclude în totalitate acest lucru, contraargumentând astfel: „Dar nu ți-ai zis, probabil, că eu nu fac decât operă de istoric, că nu revendic nimic pentru mine, că numai rezum mersul ideilor în are n-am avut nici o parte, și că, în aceste condiții, am toate garanțiile de obiectivitate.”⁴² Consideră că e o etapă de criză, dar e una pasageră: „Cred că aparține unei faze critice.”⁴³ În altă ordine de idei, îi recunoștea rolul său de observator istoric și critic. Îl asigură de prietenia dintre ei: „cum sentimentele mele nu se alterează, nădăjduiesc că vei veni reveni la o mai justă percepție a realității, pentru a-ți regăsi pe vechiul dumitale prieten care, chiar când te fură, te prețuiește.”⁴⁴ Și de această parte a baricadei se precizează faptul că E. Lovinescu este criticul amfitrion care i-a deschis ușa spre afirmarea sa, exista o strânsă relație de cordialitate bazată pe sinceritate și loialitate, apreciate de cel dintâi. Iar cenaclul Sburătorul și revista cu același nume constituie o rampă de lansare și de afirmare a talentelor. În rândurile următoare, autorul *Memoriilor* îl temperează, spunându-i că în volumul următor îi va acorda o doză mai mare de atenție „Ce am crezut despre dumneata a rămas pentru volumul II, dar nu am depășit-o înainte: rolul dumitale e cordial, deși, conform părerilor mele, exprimat. (...) Pentru a te liniști asupra datelor, te previn, că, dacă *Poezia nouă*”⁴⁵ a apărut în 1923, cele ce spun la locul citat, pagina 169 au fost tipărite mai întâi în «Sburătorul»

³⁹ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁰ Pompiliu Marcea, *Necesitatea polemicii*, în „Gazeta literară”, anul XV, nr. 1(798), joi, 15 feb. 1968, p. 7.

⁴¹ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 17.

⁴² *Ibidem*, p. 17.

⁴³ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁵ Studiul intitulat *Poezia nouă* este cuprins în volumul II din *Critice*.

1921, așa cum se citează de mine. Și în privința ideilor dumitale, îmi iau obligația de a-ți consacra un volum.”⁴⁶ Exclamativ, în finalul scrisorii își exprimă părerea de rău pentru că s-a ajuns la o astfel de situație tensionată a relațiilor dintre cei doi literați, ceea ce arată pentru încă o dată faptul că nu de puține ori pe arena literară, activitatea care cultivă literele, lumea literară, poate da naștere orgoliilor de unde nu mai este decât un singur pas până la aruncarea în luptă.

4. *Misiva trimisă de către F. Aderca*

În scopul temperării situației, Felix Aderca, îți reia punctul de vedere în următoarea misivă datată, 27.10. 1926, care vine să încheie această polemică epistolară. În plus, acesta aduce o serie de obiecții suplimentare, exemplificate cu claritate, structural, în prima parte a textului. Structura organizatorică a scrisorii este următoarea: în primă instanță are loc enumerarea aceluiași obiecții ca în cea anterioară, la care urmează să adauge alte exemple în care consideră că a fost interpretat într-un mod depreciativ; după care, își îndreaptă atenția asupra scrisorii anterioare, încercând justificarea unor afirmații și contraargumentarea altora. Observăm și diviziunea textului în alineate bine condensate cu argumente, respectiv contraargumente susținute de exemple pertinente.

În continuare se oferă textul aproape integral al scrisorii: „În scrisoarea mea precedentă am pus nu un exces de temperament, cât un exces de luciditate. (...) Astfel că n-are importanță, nu interesează în scurgerea unei lupte în care fiecare moment își are semnificația lui, faptul banal că înaintea mea cu 10-50 de ani aceleași idei susținute de mine au fost emise și de alții. Sunt convins că idei de estetică pură și atitudini antipoporaniste găsim și la Arsitotel și la Sf. Augustin și chiar în ... d. Ibrăileanu. Cum n-am suferit de «personalism» nici când ați aruncat la coș cel mai bun fragment din *Domnișoara din strada Neptun*, nici când d. Iorgulescu, după îndemnul dv., îmi asasina *Țapul* în «Sburătorul» la care totuși colaboram, nici când ați scris despre versurile cu mult mai puțină căldură decât versurile d-lui Rotică, centaurul Bucovinei, nici când după recomandăția dv. Editura Ancora mi-a respins volumul II din *Ideii și oameni*, nici când ați crezut în «Sburătorul» că *Omul descompus* e un roman «lipsit de suflet și de legile lui», nici când d. Pompiliu Constantinescu hipnotizatul, care a avut ieri și va avea *numai* (subl. aut.) idei sugerate (ieri de d. Rebreanu și de mine, azi de dv.) a scris în «Viața literară» că *Micul*

---

⁴⁶ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 17.

meu tratat de estetică e o biată compilare prezumțioasă – nu aş fi suferit de «personalism», nici acum, dacă ultimul sfert de veac ar fi fost o poem, o comedie sau un roman al meu.

În scrisoarea precedentă am voit să vă spun că atitudinea mea critică în lupta pentru emanciparea valorilor estetice în România – în anumite momente precise în care această atitudine s-a manifestat caracteristic – în *Istoria literaturii române contemporane* scrise de dv. *nu există* (subl. aut.). (...) În schimb în aceeași *Istorie a literaturii române contemporane* sunt citați și amplu comentați niște ucenici și repetitori ca Păltînea, Caracostea, Ralea, Pamfil Șeicaru etc. Precum v-am scris, pricina acestei omisiuni îmi scapă; toată «inteligența», de care mi vorbeați adesea, în această împrejurare nu-mi ajută la nimic.

Îmbogățit cu o dezamăgire mai mult, pe care nu știu de ce o savurez cu voluptate, v-am scris aceste două scrisori. Întrucât era vorba de persoana mea, care avea de la dv. pretenții de excesivă informație, nici nu mi-a trecut prin gând să aduc această dezbatere. Nu mi-ar fi îngăduit-o discreția pe care am învățat-o în cercul Sburătorul. Dacă dv. socotiți că chestiunea trebuie adusă într-o ședință, o puteți face; în acest caz puteți publica și aceste scrisori. Eu nu mai am de adăugat nici un rând și nu voi răspunde nimic. Aș fi voit ca această dezbatere, sub atâtea raporturi dureroasă, să rămână între doi oameni care s-au cunoscut ani de zile, cordial. Și n-am ținut ca această dezamăgire, strict personală, să dea dreptate și să bucure pe atâția adversari ai cercului Sburătorul, a cărui amintire îmi va fi, cu toate acestea, pururi prețioasă. Al dumneavoastră, F. Aderca⁴⁷

Debutul corespondenței arată că F. Aderca se disociază de faptul că ar fi afirmat că ideile critice enunțate de alții sau de E. Lovinescu i-ar fi aparținut. Stingherit de cele întâmplate, F. Aderca se aruncă în lupta în care ținta principală este contraargumentarea afirmațiilor aduse de E. Lovinescu în scrisoarea anterioară. Demontează argumentul criticului cum că mobilul acțiunilor sale ar fi un „exces de temperament”, ci din contră „un exces de luciditate”, autor al unei critici fără menajamente. Astfel, acesta nu își arogă paternitatea asupra unor idei sau a altora și este perfect conștient că predecesorii săi au avut aceeași conștiință critică, același nivel de valori critice ridicate contra poporanismului.

F. Aderca se întreabă: „Cum n-am suferit de «personalism» nici când ați aruncat la coș cel mai bun fragment din Domnișoara din strada Neptun,...” Redăm, în continuare câteva rânduri critice din *Istoria literaturii române contemporane*, unde în capitolul Poezia epică urbană, subcapitolul: *Epica „modernistă”, fantezistă, pamfletară, lirică, eseistică, pitorească*

⁴⁷ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 18-19.

îi acordă acestuia două pagini de critică. Dintre acestea, doar 15 rânduri sunt alocate comentariului critic al romanului amintit adineauri. Astfel, consemna criticul: „Prima lucrare epică mai consistentă a lui F. Aderca, *Domnișoara din strada Neptun* (1921), este o lucrare aproape obiectivă, pe o temă sămănătoristă, a unei dezrădăcinări rurale într-un mediu orășenesc. Din fericire, nu e vorba de melancolia vreunui poet ardelean sau moldovean ce blestemă civilizația orașului (unde va ajunge ministru) și se dorește «la noi în sat», ci e studiul obiectiv, solid făcut, al transplantării familiei lui Păun Oproiu din Racări în mahalaua Duduleni a Craiovei și, cu deosebire, a domnișoarei Nuța, ce poartă ca o rușine a originii sale rurale porecla de „Țoapa roșcată”.. Mai precis e studiul «mahalalei», nu în sensul satirei caragialești, ci al unei viziuni obiective, cu eroismul și poezia ei... Activitatea scriitorului s-a îndreptat apoi spre literatura subiectivă și impresionistă a «d-lui Aurel», în care spuma gândirii plutește deasupra genunii instinctului, ca rămășițele unei corăbii pe locul naufragiului. Am numi această literatură: ideologică, prin tot ce-i gândit în ea, prin principiul interior... (...)” Apoi, criticul adaugă că: „I-a fost, așadar, hărăzit acestui prozator inteligent, raționalist, capabil de expresie fină și de analiză, să ne creeze o literatură libertină, fără pasiune reală, dominată de o atitudine «superioară», glacială și ironică de comentator, desprins de lucrurile povestite, exprimată într-un stil ce izbutește ca prin mijloace simple și prin cuvinte clare să dea impresia de o poetică obscuritate, cernând fumuriul vâl al depărtării peste situații brutale.”⁴⁸

Tânăruț publicist consideră că activitatea sa, angajamentul personal, în promovarea valorilor estetice s-a desfășurat la nivel înalt, național, fapt benefic pentru întreg spațiul literar românesc interbelic. Și, cu toate acestea reconsideră că fixarea activității sale în lucrările criticului are numeroase lipsuri. Este puternic deranjat de faptul că lupta sa împotriva „Vieții românești”, atitudine pe care o consideră ca fiind cea mai de seamă, nici nu este menționată în *Istoria literaturii române contemporane*.

La o privire de ansamblu asupra textului, observăm că sunt fraze lungi în care prima parte este dedicată condensării gradate, cu pricepere structurală, a tuturor revendicărilor și obiecțiilor sale. Din nou se revoltă împotriva neaprecierii sale la adevărata valoare. Realizează o inventariere calendaristică a articolelor și implicit publicațiilor care fac obiectul riposteii sale. Este vădit deranjat de faptul că este puțin amintit sau chiar deloc, în timp ce alții, așa-zise personalități sunt „plasate nefericit” și se bucură, pe nedrept, consideră acesta, de multă atenție din partea criticului în *Istoria literaturii române contemporane*. Aceștia sunt genul unor

⁴⁸ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Buc., Ed. Minerva, 1989, p. 220.

«colaboratori mediocri, diletanți și veleitari»,⁴⁹ pe care îi numește „ucenici și repetitori” ca „Păltînea, Caracostea, Ralea, P. Șeicaru” și alții neamintiți, pe care îi menționează din nou și în această scrisoare. Astfel, tonul textului este unul polemic prin alegerea unui vocabular destul de agresiv pentru persoanele în cauză pe care le consideră nedemne pentru titlurile lor. Emite o serie de acuze în vederea combaterii toleranței acordate nemeritat pe de-o parte, și nedreptății în ceea ce-l privește pe el, pe de altă parte. Găsim în cele două scrisori polemice ale sale, o serie de revendicări ce vizează dreptatea, echilibrul în punctele de vedere la adresa sa și judecată de valoare exactă. În ceea ce-l privește pe tânărul sburătorist, toți aceștia i-au stârnit doar oprobriu. Este supărat și această motivație îl determină să facă toate considerațiile mândroase din care rezultă că lui nu i se apreciază ceea ce ceilalți din jurul lui nu posedă, și anume talentul în stare pură.

Mai apoi, tonul scrisurii sale devine unul al dezamăgirii, mergând până la dezgust. Cataloghează totul drept „o dezamăgire” care îi afectează conștiința. Felix Aderca numește polemica drept „dezbateri” și răspunde dorinței criticului de a o arăta publicului și de a o lectura în cadrul uneia dintre ședințele Cenaclului Sburătorul opinând că inițial nu a avut intenția de a o expune public, aceasta datorită comportării reținute și pline de tact pe care a deprins-o trecând pragul cercului literar. Cu toate acestea, îi oferă criticului libertatea de a o prezenta în cadrul unei ședințe dacă dorește acest lucru sau, mai mult poate să le și publice, dar nu înainte de a insista în a-l persuadea că trebuie să-i fie apreciată activitatea la justa ei valoare. Acestea fiind spuse, declară că nu mai are nimic de adăugat în această polemică și dacă va fi nevoit să răspundă, nu o va face. În plus, apreciază că această polemică este „sub atâtea aspecte dureroasă” și produce amărăciune. Totuși, conchide că s-ar cuveni ca dezbateri polemică „să rămână între doi oameni care s-au cunoscut ani de zile, cordial...”⁵⁰

Cea de-a doua parte a textului, cea finală este construită pe sistemul aceluiași fraze lungi, unde constatăm o puternică eliberare temperamentală, se eliberează parcă într-un suflu de reproșuri. Aici, autorul *Mărturiei unei generații* nu uită de omagierea Cercului Sburătorul, care reprezintă pentru el „o amintire... pururi prețioasă”, reprezentând o mare valoare atât spirituală, cât și morală. Consideră acest spațiu ca fiind unul de o noblețe aparte unde abundă atitudinile și însușirile morale superioare, fapt ce denotă respectul adânc sădit în inima prozatorului.

⁴⁹ Mircea Popa, *Identificări: contribuții și precizări documentare*, București, Ed. Palimpsest, 2012, p. 264.

⁵⁰ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 19.

Finalul aduce o estompare atât a situației prezente, cât și a eventualelor stări conflictuale care ar putea surveni pe viitor între cei doi condeieri.

Totodată F. Aderca era conștient de varietatea personalităților care frecventează cenaclul și în acest sens afirma, cu altă ocazie, că „mica universitate din Câmpineanu 40, unde nu se dau nici bile, nici premii, dar care trăiește luminoasă și pasionată de vreo zece ani, atrage toate *libelulele literare* (subl. n.). Au rămas acolo – deși unii veniți cu intenții de polemică și satiră – câțiva scriitori care nu fac rușine azi literaturii române.”⁵¹ Generalizând, publicistul adaugă că de regulă, „cenaclurile literare sunt ușor de ridiculizat. Ființele toate, când nasc au atitudini comice, dar cât de sfinte!...Nu, n-am avea niciodată curajul să îndreptăm spre acel fin, neatârnat atelier de poezie, bun gust, politețe și grație tunurile pe care le propunem pentru atâtea alte bastimente literare plutind îngâmfat, stupide și umflate, pe apele uleioase ale bugetului.”⁵²

Conștientizarea importanței instanței critice în spațiul românesc interbelic o regăsim și în articolul *Criticul* (1921). Astfel, conform opiniei sale criticul „are o deosebită însemnătate, cel puțin în mica noastră lume literară.

În cele ce urmează, ne îndreptăm atenția asupra analizei pe text a scrisorii polemice. Scrisoarea secundă se disociază de ideea pe care o enunțase criticul, aceea conform căreia ideile consemnate în lucrările lovinesciene ar fi avut sursa în gândirea prozatorului, că ar fi fost ale lui: „N-a fost vorba acolo – cu toată aparența unora dintre fraze – de un «furt» literar. Eu care am luat apărarea *Istoriei civilizației moderne* împotriva învinuirilor de asemenea natură, n-aș fi putut cădea într-o greșeală atât de grosolană. Am accentuat poate că unele atitudini ale mele – neconsemnate în *Istoria literaturii...* – în lupta pentru promovarea valorilor estetice au premers atitudinilor dv. Similare și lucrul se explică prin aceea că făceam critică militantă redusă la un singur cerc – destul de strâmt – de scriitori în care, fiind din tagma lor, mi se părea că stă viitorul poeziei și literaturii române (ceea ce pare că s-a și întâmplat). Nici n-am avut pretenția că anumite opinii au fost formulate filosoficește întâi de mine.”⁵³ Așadar, criticii înnoitori în adevăratul sens al cuvântului, apar rar, se succedă rar, după cum nota exemplificând: „cu idei *noi* (subl. aut.) apare abia câte un cap la un secol sau două: un Platon, un Kant, un Bergson.”⁵⁴ F. Aderca reia ideea că a fost deranjat de rezervele arătate de către critic, în analiza lucrărilor sale, chiar dacă era unul dintre membrii care frecventa cu regularitate

⁵¹ F. Aderca, *Mărturia unei generații*, ed. cit., p. 170.

⁵² *Ibidem*, p. 170.

⁵³ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. cit., p. 19.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 19.

ședințele cenaclului. Așteptările mai tânărului camarad rezidă și din considerația pe care i-o acordă lui E. Lovinescu, ca unui critic de prim rang al contemporaneității sale. apropierea dintre cei doi. Așteptările mai tânărului camarad rezidă din apropierea dintre cei doi. Și orice apreciere mai puțin favorabilă, injustă, în opinia sa, a activității sale ca publicist (în lupta contra poporanismului), prozator sau poet a declanșat în conștiința sa de tip orgolios, un val de nemulțumiri și supărări. Toate acestea sunt rezultante ale temperamentului său coleric, considera criticul. Așadar, obiecțiile sale sunt făcute la nervi și sunt structurate sub forma unui pamflet literar.

Scrisoarea mai arată că unele, catalogări făcute unor personalități literare iau forma unor invective, hiperbole sau exagerări portretistice în care de exemplu d. Rotică este văzut drept „centaurul Bucovinei”; d. P. Constantinescu este denumit „hipnotizatul”etc. La nivelul termenilor folosiți, se observă recurența adverbului „numai”, ce indică exclusivitatea întărită, excepția față de ce se afirmă. Această insistență dă frazei o valoare afectivă. În continuare, încearcă deconstrucția argumentului conform căruia ar fi suferit de „personalism”, printr-o serie de contraargumente bine alese, însoțite de aceleași exemple veridice. Constatăm, pe de altă parte, lipsa invectivelor de orice fel la adresa lui E. Lovinescu, ca urmare a cordialității evident declarate dintre cei doi participanți la duel. Și de aici, ceea ce nu înțelege el este de ce deși nutreau aceleași sentimente de amicitie și camaraderie, E. Lovinescu a enunțat idei critice mai puțin pozitive care îl dezavantajau. E. Lovinescu îi spune că dacă ar fi fost părtinitor ar fi făcut dovada unui subiectivism critic. La această acuză, E. Lovinescu i-a răspuns că în pofida faptului că i-a realizat unele interpretări, exegeze care nu au fost pe placul său, acest lucru nu șubrezește în niciun fel prietenia lor. Sunt două lucruri: opera și persoana, pe care E. Lovinescu nu le amestecă, tocmai din dorința unei judecăți care tinde spre obiectivare.

Dintotdeauna, F. Aderca s-a declarat împotriva atacării mătcii care l-a susținut, modelat, respectiv promovat, considerând această faptă drept cea mai mare injustiție și ingratitude. A trăit cu acea teamă de ridicol. De altfel, cum bine se știe, criticul a afirmat că revista lovinesciană se impune și prin promovarea spiritului polemic. Peste acestea însă, cum amintea Eugen Simion, „programul «Sburătorului» reclamă numai vigilență critică.” Cităm în cele ce urmează mobilul revistei, enunțat de însăși criticul E. Lovinescu, al reluarea Sburătorului în martie 1926: „e o conștiință critică fermă și o atitudine răspicată față de toate manifestările noastre literare. [...] Revista nu-și propune altceva decât să se supună imperativelor artistice ale

momentului și să vegheze ca diagnoza critică să fie exactă.”⁵⁵ „Este „meritul lui E. Lovinescu, în primul rând, de a fi știut – excepțiile sunt puține – să păstreze în permanență desfășurarea controverselor pe planul ideilor. Intervențiile sale polemice – în cadrul cărora se consumă un arsenal de procedee bogat și variat – sunt, în acest sens, adevărate modele ale genului, reprezentând o altă vârstă înfloritoare a spiritului polemic, după cea Maioresciană și a «Convorbirilor literare».”⁵⁶ S-au desfășurat în paginile „Sburătorului” câteva polemici răsunătoare, de reală importanță pentru confruntarea de idei din perioada interbelică și e de remarcat că mai întotdeauna revista a avut dreptate, înregistrând izbânzi, de pe pozițiile raționaliste, progresiste.”⁵⁷

Bunăoară, la șaptezeci și doi de ani de la moarte, E. Lovinescu „este un autor încă actual, o prezență eficientă în câmpul de forță al culturii românești contemporane. Dintre toți criticii noștri, lui i s-au dedicat cele mai multe studii de anvergură și, dacă alții sunt, eventual, mai des citați, el este pomenit întotdeauna în dezbaterile-cheie ale momentului. Nu este vreo problemă a literaturii române moderne care să poată fi atacată fără invocarea lui Lovinescu.”⁵⁸ În mod invederat, din rândurile de mai sus răzbate, rolul primordial al lui E. Lovinescu în vasta frescă a vieții literare interbelice, personalitate cu rol catalizator, capabil să declanșeze la cei din jur reacții consonante cu ale sale. Meritele sale își au ecoul și acum, când i se poate simți o „prezență directă în contemporaneitate.”⁵⁹ În plus, Mircea Martin vorbește de o anume îndatorire de ordin moral, pe care o au exegeții față de E. Lovinescu, ca personalitate de bază, esențială în arena criticilor interbelici: În plus, „acțiunea cea mai puternică a lovinescianismului asupra criticii și literaturii actuale române una «de ordin moral». Lovinescu «relativistul», «autonomistul», «estetistul» etc. apără în perpetuitate o poziție morală. «Ne ignorăm forța interioară» - scria încă la începuturile sale - «cu ajutorul unei foi de hârtie putem cuceri tot universul».”⁶⁰ Așadar, „nu e iluzorie această credință, de vreme ce a fost autenticată printr-o viață; în nobilul ei idealism generațiile de astăzi ar trebui să găsească un exemplu și un îndemn.”⁶¹

⁵⁵ E. Lovinescu, *Scrieri. T. Maiorescu și posteritatea lui critică*. Vol. 8, București, Ed. Minerva, 1980, p. 177.

⁵⁶ G. Gheorghiuță, *Sburătorul. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1976, p. 10.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁸ E. Lovinescu, *Revizuri*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Simuț. Cuvânt înainte de Mircea Martin, București, Ed. Paralela 45, 2003, p. 5.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 7.

⁶¹ *Ibidem*, p. 7.

Iată, așadar o polemică epistolară inedită în care cele două scrisori polemice ale lui F. Aderca prin care acesta ia atitudine, formează un conglomerat de obiecții care iau forma unui discurs polemic și pamfletar pe alocuri. Din scrisoarea polemică a criticului principala rezultantă este că: „seriozitatea lovinesciană nu se dezmente” nici aici.⁶² E. Lovinescu a fost și a rămas același critic ponderat, obiectiv în judecata de valoare, cumpătat pe lângă Tonul celor trei scrisori se menține polemic în prima jumătate a fiecăreia dintre acestea. Chiar dacă este supranumit un „polemist al exceselor”, prozatorul se remarcă aici printr-o argumentație specifică riguroasă și detaliată. Acestea fiind spuse, considerăm că dezideratul prozatorului este acela de a primi aprecierea critică justă din partea lui E. Lovinescu și implicit a camarazilor săi de breaslă. În aceste două scrisori, F. Aderca polemizează (e o modalitate potrivită de a defini un tip de corespondență nutrită de o sensibilitate iritată⁶³). Are senzația că realitatea critică a vremii sale, contemporană lui, îi este oarecum potrivnică prin nerecunoașterea aportului adus spațiului literar și publicistic românesc interbelic.

Putem conchide că polemica epistolară dintre cei doi este una necesară, și care dă o nouă dimensiune relației și implicit personalității celor implicați, deoarece cum am mai afirmat în debutul studiului, ia forma unei polemici „setoase” care absoarbe ca un burete atât energiile sufletești implicate, cât și temele de ordin literar care au stat la baza schimbului polemic. Asistăm, la nivel metaforic, la un catharsis care ia forma luptei de idei, a polemicii, ca artă literară cu un deosebit rol moral „purificator”. Căci, după cum criticul „punea înaintea de orice, ca și T. Maiorescu, ca o premisă a criticii, factorul moral (subl. n.): «Orice discuție presupune buna credință și un scop ce nu poate fi altul decât sincera aflare a adevărului.»”⁶⁴

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie generală

Lucrări de referință:

1. **LOVINESCU, E.**, *Revizuri*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Simuț. Cuvânt înainte de Mircea Martin, București, Ed. Paralela 45, 2003
2. **E. LOVINESCU**, *Scrieri. T. Maiorescu și posteritatea lui critică*. Vol. 8, București, Ed. Minerva, 1980

⁶² F. Aderca, *Mărturia unei generații*, ed. cit., p. 17.

⁶³ Eugen Simion, *Orientări în literatura contemporană*, București, Editura pentru Literatură, p. 91.

⁶⁴ Pompiliu Marcea, *Necesitatea polemicii*, în „Gazeta literară”, anul XV, nr. 1(798), joi, 15 feb. 1968, p. 7.

3. **LOVINESCU, E.**, *Sburătorul. Agende literare*. Vol. II. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Note de Alexandru George și Gabriela Omăt, București, Ed. Minerva, 1996

Monografii/Antologii:

1. **POPA, MIRCEA**, *Identificări: contribuții și precizări documentare*, București, Ed. Palimpsest, 2012

2. **ORNEA, Z.**, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980

3. *****Universitatea din București, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”**, *Atitudini și polemici în presa interbelică*, Studii și antologie, București, 1984

Istorii literare:

1. **CĂLINESCU, G.**, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982

2. **GHEORGHITĂ, G.**, *Sburătorul. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1976

3. **LOVINESCU, E.**, *Istoria literaturii române contemporane*, Vol. I-II. Ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1973

4. **LOVINESCU, E.**, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*. Postfață de Eugen Simion, București, Ed. Minerva, 1989

5. **MANOLESCU, NICOLAE**, *Istoria critică a literaturii române - 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008

Bibliografie selectivă

Referințe critice

a) Referințe critice în volume:

1. **ADERCA, FELIX**, *Contribuții critice*, vol. I. Ediție, prefață și note de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1983

2. **ADERCA, FELIX**, *Mărturia unei generații*. Prefață și note de Henri Zalis, București, Editura Hasefer, 2003

3. **SIMION, EUGEN**, *Orientări în literatura contemporană*, București, Editura pentru Literatură

b) Referințe critice în periodice:

1. **LOVINESCU, E.**, *Spirit polemic-spirit pamfletar*, în „Gazeta literară”, an. XV, nr. 8(799), joi 22 feb. 1968
2. **MANOLESCU, NICOLAE**, *Polemică și pamflet*, în „România literară”, nr. 9, 5-11 martie 2013
3. **MANOLESCU, NICOLAE**, *Polemică, pamflet*, în “România literară”, Numărul XXXVI, 5-11 martie 2003, http://www.romlit.ro/polemic_pamflet. Accesat la 5 octombrie 2015.
4. **MARCEA, POMPILIU**, *Necesitatea polemicii*, în „Gazeta literară”, anul XV, nr. 1(798), joi, 15 feb. 1968